

Rationalitet eller overtro?

Forestillingen om kosmos virker lidt højtravende i forhold til dagligdagens problemer.

Kravet om værdiernes orden og forenelighed tilfredsstilles heller ikke af et samfund, der er præget af delrationaliteter, med hver deres respektive betydninger omkring formålmæssighed, nytte og funktion, som hverken kan oversættes til hinanden eller summeres op i en og samme kosmologi.

Men i historisk forstand kan det moderne samfunds mangfoldighed af formålmæssigheder og delrationaliteter sagtens ses som en videreudvikling af den rationalitet, der knytter sig til de store religioner.

Den lutherske reformation af kristendommen markerer historisk den begyndende modernisering af det vestlige samfund og afskeden med monoteismen som forbillede for samfundets strukturelle opbygning.

Middelalderens statiske samfundsstruktur afløses af en mere dynamisk struktur, hvor stand og rang ved fødsel mister en del betydning. De borgerlige individuelle rettigheder gør det i princippet muligt for den enkelte at benytte sig af alle samfundets institutioner, også selv om det siden er blevet social praksis at legitimere den konkrete ulighed og ufrihed med den kun principielle frihed og lighed.

Kravet om det entydige kosmos, hvor alle former for mening og formål fører hen til gud og den guddommeligt inspirerede hierarkiske orden, hvor alt er ordnet i forhold til de formål, den almægtige har lagt i sit værk, bliver henvist til troens, privatsfærens domæne efter hånden som samfundet bliver sekulariseret.

Sandheden fratages religionen og gives videre til videnskaben, magten tilhører ikke længere gud, men staten, og fordelingen af goderne kommer pengene til at tage sig af.

Konflikten mellem religion og samfund henvises til privatsfæren, til de troendes privatliv. Men den er der stadig, for så vidt som de troende vil den guddommelige orden på jord.

Der er en reel konflikt mellem de monoteistiske værensudlægninger og det moderne. Det demokratiske samfund har svært ved at forholde sig konsekvent til de fundamentalistiske religiøse manifestationer, fordi det for at være tolerant og demokratisk må tolerere det intolerante og udemokratiske.

I et demokratisk samfund skal der være plads til troen, der performativt sætter sin grænse mellem de troende og dem der i religiøs forstand er hedninge, frafaldne, fortabte m.m.

At de troløse kan leve med de troendes beskrivelse af dem som hedninge, vidner om tolerance. At de troende kan begrænse effekten af deres domme til privatsfæren, gør dem i stand til at fungere i det moderne samfund. Men troen på kosmos sætter alligevel delrationaliteternes delmål og nytteværdier i et stærkt nedsættende lys, lige som den formålmæssighed, der strukturerer delfunktionerne, virker diskriminerende over for det irrationelle.

Rationalismen manifesterer sig også som økonomisk tænkning. Økonomiens betydningslag omkring funktion, nytte og værdi er ikke mindre diskriminerende end religionernes. Økonomien bidrager til fortolkningen af livet, og det er ikke sikkert, at de tolkninger, der kommer ud af det, er rigtige, heller ikke selv om de er så udbredte, at man glemmer at se dem som et tilbud om mening blandt andre.

Det økonomiske system fungerer ved at skabe det, det sigter på at afskaffe. Når de enkelte aktører på markedet beslaglægger et kvantum af de begrænsede goder, for at sikre sin egen fremtidige forsyning, så mangler de samme goder for alle andre: "knaphedens paradoks".

Funktionen i det økonomiske system centrerer sig om det at afskaffe den mangel, der er en forudsætning for det økonomiske system. Afskaffelsen af mangelen var det økonomiske systems endeligt.

Det økonomisk system har ikke noget essentielt iboende endemål. Dets betydninger og målsætninger lever ved de økonomiske iagttagelsesformer. Grænserne for økonomien er dens egne. Dens enhed er dens egen, fordi den uddifferentierer sig i kraft af sig selv.

Forestillingen om økonomisk vækst dækker over systemets konstituerende paradoks. Det ser ud til at økonomisk vækst kan ophæve systemets funderende paradoks, knaphedens paradoks. Denne erfaring behøver ikke at svare til noget.

Den økonomiske vækst angives med nutidspriser på produktion og forbrug, men siger ikke noget om systemets fremtid eller det sociale mulighedsbetingelser i det hele taget.

Hvis væksten er baseret på forbrug af begrænsede og forgængelige mulighedsbetingelser, som ikke kan erstattes med kapitalværdier, hvis nominelle angivelser kun er resultat af øjeblikkets udbud og efterspørgsel, så er den økonomiske vækst først og fremmest udtryk for den hastighed, hvormed det økonomiske system underminerer sine egne betingelser. Også selv om det isoleret set er rationelt nok for den enkelte hver især at dyrke den samme form for økonomisk succes under markedets lov.

Der kommer mildest talt ikke mere olie af, at det kan betale sig at brænde den af, og de problemer, afbrændingen medfører for fremtiden, kan også vise sig som alt andet end økonomiske. Det siger nutidspriserne på energi ikke noget om! De går bare op og ned.

Den relevante del af den økonomisk ideologiske diskussion handler om, hvorvidt den enes succes på markedet er den andens, og om der findes problemer, der skyldes den økonomiske succes i det hele taget.

Det er en udbredt holdning, at den enes succes er den andens, især hos de mest succesfulde. Her er det antagelsen, at alle problemers løsning betinges af de velstilledes succes. I de kredse finder vi sjældent en konsistent fremstilling af det faktum, at den økonomiske succes tenderer

mod at fjerne det sociale forudsætninger, selv om det er dét miljøproblemerne, mangelsituationen i den tredje verden og den truende klimakatastrofe afslører.

Det, at de opsummerede effekter af den økonomiske aktivitet truer med at fjerne det økonomiske systems forudsætninger, er udtryk for et problem, der falder uden for det, der lader sig behandle inden for den økonomisk rationalitet.

De fremstormende økonomier i Asien har sammen med den truende klimakatastrofe fået den rige del af verden til at fokusere lidt på planetens relativt konstante størrelse, uden at det dog har medført en egentlig spørgen til grænserne for gyldigheden af den økonomiske rationalitet, eller det der står som den overordnede formålmæssighed i den sejrende trosretning. Troen på den økonomiske vækst er det nærmeste, man kommer, et alment accepteret mål for overordnet værdi. En delrationalitet tiltager sig religionserstatningens rolle.

Finanskrisen har ikke røkket ved troen på markedet. De gigantiske finansielle redningspakker vidner tværtimod om, hvor stærk man er i troen på, at markedet er løsningen på alle problemer. Det virker som om politikerne er parate til at ofre det meste for at redde markedet, det der skulle være løsningen på alle problemer, men som selv er blevet problemet!

Det virker rimeligt, når de kristne påpeger det moderne samfunds miljøsynder og fordømmer overforbruget, lige ind til man forstår, hvor fordømmelsen henter sin vægt fra. Monoteismen kritiserer det moderne samfunds delrationaliteter for ikke at gå op i den ene og almægtiges kosmologi, og er lige så blind for sig selv, som det moderne samfunds forskellige rationaliteter kan være.

Budskabet om at økonomisk succes for de købedygtige er problemet både for dem selv og resten af verden, kan ikke sælges hos de købedygtige. Denne mekanisme står sammen med troen på markedet og forhindrer udbredelsen af budskabet.

Hvis det er sandt, at sandheden om markedet er tilbøjeligt til at gå under for markedets lov, så vil sandsynligheden for at den skulle overleve stige i takt med, at distancen mellem "forskning og faktura" tager til. Det ved man alt om i regeringen, hvor man er stærk i troen.

Hvor dogmet vidner om det religiøse forbud mod at relativere religionens udgangspunkt, der har det moderne samfund markedet. Troen på at markedet skulle være udtryk for en højere form for rationalitet, er dog lige så religiøs, som det er religiøst at tro på, at en gud har skabt denne jord med et formål for øje. Men det moderne samfund behøver ikke forsvare sin tro. Det har markedet, og er parat til at ofre en del for at redde sin tro.